

Sadržaj

Uvod

Potop: prekrajanje svetskog poretka.....	15
--	----

I

Evroazijska kriza

1. Rat na jezičku vage.....	47
2. Mir bez pobede.....	66
3. Ratni grob ruske demokratije.....	86
4. Kina se pridružuje zaraćenom svetu.....	107
5. Brest-Litovsk	128
6. Sklapanje brutalnog mira	145
7. Svet se raspada.....	163
8. Intervencija.....	180

II

Osvajanje demokratske pobjede

9. Nova energija u Antanti	199
10. Demokratski arsenali	228
11. Primirje: postavljanje wilsonskog scenarija.....	248
12. Demokratija pod pritiskom	263

III

Nedovršeni mir

13. Šarenilo svetskog poretka	287
14. „Istina o Sporazumu“	304
15. Reparacije	323
16. Prihvatanje u Evropi.....	341
17. Prihvatanje u Aziji.....	359
18. Fijasko wilsonizma.....	372

IV

Potruga za novim poretkom

19. Velika deflacija	395
20. Kriza u imperiji	418
21. Konferencija u Vašingtonu.....	440

22. Ponovno otkrivanje komunizma	454
23. Đenova: neuspeh britanske hegemonije	471
24. Evropa na ivici	489
25. Nova politika rata i mira	514
26. Velika depresija	541

Zaključak

Podizanje uloga	567
-----------------------	-----

Najnezgodnija pitanja se tako prepuštaju, pre ili kasnije, istirčaru. Njegova je muka što ona ostaju nezgodna i kad državnici završe sa njima i ostave ih za sobom kao praktično rešena... Pravo je čudo da istoričari koji se ozbiljno bave svojim poslom uopšte mogu noću da spavaju.

Vudro Vilson¹

Hronika je gotova. Sa kakvim osećanjima napuštamo dvehiljaditu stranu gdina Čerčila? Sa zahvalošću... S divljenjem... S malo zavisti, verovatno, zbog njegovog nepoljuljanog uverenja da su granice, rase, patriotizmi, čak i ratovi ako mora, vrhunske istine čovečanstva, što po njemu daje izvesno dostojanstvo i čak plemenitost događajima, koji su za druge samo košmarni interludijumi, nešto što zauvek treba izbegavati.

Dž. M. Kejns u prikazu knjige *Posledice Vinstona Čerčila*²

---

¹ W. Wilson, 'The Reconstruction of the Southern States', *Atlantic Monthly*, January 1901, vol. lxxxvii, 1–15.

² J. M. Keynes, 'Mr Churchill on the Peace', *New Republic*, 27 March 1929.

Uvod

Potop: prekrajanje svetskog poretka

U božićno jutro 1915. godine, Dejvid Lojd Džordž, bivši radikalni liberal a sada ministar municije, našao se pred nemirnom gomilom glazgovskih sindikalaca. Došao je da zahteva novi talas regruta za odlazak u rat i njegova poruka je bila prikladno apokaliptična. Rat, upozorio ih je, znači prekrajanje sveta. „To je potop, to je trzaj Prirode... koji donosi neviđene promene u društvenom i privrednom tkanju. To je ciklon koji čupa iz korena ukrasne biljke savremenog društva... To je zemljotres koji izmešta same temelje evropskog života. To je jedan od onih seizmičkih potresa u kojima narodi prave veliki skok napred ili se u samo jednom iskoraku generacijama unazađuju.“¹ U roku od četiri meseca, odjek njegovih reči čuo se sa druge strane borbenih linija, iz usta nemačkog kancelara Teodora fon Betmana Holvega. Na dan 5. aprila 1916, šest nedelja od početka užasne Verdenske bitke, on je suočio Rajhstag sa sumornom istinom. Povratka nije bilo. „Posle ovakvih dramatičnih događaja, istorija ne poznaje *status quo*.“² Brutalnost Velikog rata počela je da preobražava. Do 1918. godine, Prvi svetski rat je slomio stare evroazijske imperije – carsku, habzburšku i osmansku. Kina se nalazila u grču građanskog rata. Već početkom dvadesetih godina XX veka, mape Istočne Evrope i Srednjeg istoka bile su ponovo iscartane. Ali koliko god da su bile dramatične i kontroverzne, te vidljive promene zadobile su pun značaj iz činjenice da su išle ruku pod ruku sa drugim, dubljim, ali manje kontroverznim pomakom. Novi svetski poredak se pomolio iz Velikog rata koji je obećavao, povrh prepirki i nacionalističkih demagogija novih država, da temeljno preoblikuje odnose

---

¹ *The Times*, 27 December 1915, issue 41047, 3.

² Reichstag, *Stenographischer Bericht*, vol. 307, 850 ff, 5 April 1916, 852.

između velikih sila – Britanije, Francuske, Italije, Japana, Nemačke, Rusije i Sjedinjenih Država. Za poimanje razmera i značaja takvog prelaza moći, bila je potrebna geostrategijska i istorijska maštovitost. Novi poredak koji je tada nastajao definisala je u velikoj meri odsutna prisutnost elementa koji ga je ponajviše odredio – nove snage Sjedinjenih Država. Međutim, na one koji su bili obdareni takvim vizionarstvom, izglednost tektonske promene te vrste delovala je stvaranjem gotovo opsesivne fascinacije.

Tokom zime 1928/29. godine, deset godina po okončanju Velikog rata, svaki od trojice savremenika kojima je ono bilo svojstveno – Winston Čerčil, Adolf Hitler i Lav Trocki – dobio je priliku da se osvrne na ono što se dogodilo. Na prvi dan nove 1929. godine, Čerčil, koji je tada služio kao ministar finansija u konzervativnoj vladi Stenlija Boldvina, našao je vremena da dovrši *Posledice*, zaključni tom *Svetske krize*, obimne istorije Prvog svetskog rata. Za one koji poznaju Čerčilovu potonju istoriju Drugog svetskog rata, taj poslednji tom predstavlja iznenađenje. Dok će posle 1945. godine on iskovati frazu „drugi Tridesetogodišnji rat“ da bi dugotrajnu borbu s Nemačkom opisao kao jedinstvenu istorijsku jedinicu, godine 1929. je njegov ton bio sasvim drugačiji.³ Čerčil je sa zadovoljstvom gledao u budućnost, ne u duhu sumorne rezigniranosti, već sa značajnim optimizmom. Izgledalo je da se iz brutalnosti Velikog rata pojavio novi međunarodni poredak. Svetski mir počiva na dva značajna regionalna sporazuma: na Evropskom mirovnom sporazumu, parafiranom u Lokarnu oktobra 1925. (potpisanom decembra u Londonu) i na Pacifičkim sporazumima potpisanim na Vašingtonskoj pomorskoj konferenciji tokom zime 1921/22. godine. To su bile, pisao je Čerčil, „blizanačke piramide mira koje se uzdižu čvrste i nepokolebljive... nalažući zaklinjanje na vernost vodećim narodima sveta i svim njihovim flotama i armijama.“ Ovim sporazumima dodat je sadržaj miru koji je ostao nedovršen u Versaju 1919. godine. To su sporazumi koji su dali sadržinu blanko čeku Društva naroda. „U istorijama se može slobodno tragati“, zapazio je Čerčil, „za paralelom takvom jednom poduhvatu“. „Nada je“, pisao je, „sada počivala na sigurnijem temelju... Period odbojnosti prema užasima rata potrajaće dugo; i u tom blagoslovenom intervalu velike nacije mogu da učine korake ka svetskoj organizaciji, sa ubeđenjem da poteškoće koje tek moraju da savladaju neće biti veće od onih koje su već prevazišle.“⁴

Ne iznenađuje što to nisu i termini kojima će Hitler i Trocki oslikati

³ W. S. Churchill, *The Gathering Storm* (Boston, MA, 1948), vii.

⁴ W. S. Churchill, *The Aftermath* (London, 1929), 459.

svoje viđenje istorije deset godina posle rata. Godine 1928. ratni veteran i propali pučista koji je postao političar, Adolf Hitler, pored toga što se nadmetao i izgubio na opštim izborima, pregovarao je sa izdavačima o nastavku svoje prve knjige *Moj rat (Mein Kampf)*. Ova druga je imala svrhu da prikupi njegove govore i rukopise od 1924. godine. No, kako je prodaja knjige u 1928. godini razočarala koliko i njegovo dostignuće na izborima, Hitlerov rukopis nikada nije štampan. Do nas je stigao kao njegova *Druga knjiga (Zweites Buch)*.⁵ Lav Trocki je imao vremena da piše i razmišlja, pošto je, izgubivši bitku sa Staljinom, deportovan najpre u Kazahstan, a zatim, u februaru 1929. godine, u Tursku, odakle je nastavio da izveštava o revoluciji koja je dobila tako katastrofalan zaokret posle Lenjinove smrti 1924. godine.⁶ Čerčil, Trocki i Hitler čine jednu neskladnu, da ne kažem uzajamno oprečnu, skupinu. Nekima će delovati provokativno čak i spominjati ih u istom razgovoru. Svakako da nisu bili jedan drugom ravni kao pisci, političari, intelektualci ili moralne ličnosti. Tim je neverovatniji način na koji su krajem dvadesetih godina XX veka njihova tumačenja svetske politike bila međusobno komplementarna.

Hitler i Trocki su prepoznali istu stvarnost kao i Čerčil. I oni su takođe verovali da je Prvi svetski rat otvorio novu fazu u „organizaciji sveta“. Ali dok je Čerčil tu novu stvarnost uzimao kao povod za slavlje, komunističkom revolucionaru kao što je Trocki, ili nacionalsocijalisti kao što je Hitler, ta stvarnost je pretila ni manje ni više nego istorijskim zaboravom. Površno posmatrano, deluje kao da mirovni dogovori iz 1919. godine unapređuju logiku suverenog samoopredeljenja poreklom iz evropske istorije s kraja srednjeg veka. U XIX veku je ona inspirisala formiranje novih nacionalnih država na Balkanu i ujedinjenja Italije i Nemačke. Sada je doživela vrhunac kroz raspad imperija, Osmanske, Ruske i Habzburške. Ali i pored toga što se suverenitet umnožavao, njegova sadržina je postala isprazna.⁷ Veliki rat je nepopravljivo oslabio sve evropske borce, pa i najjače među njima, i čak same pobednike. Francuska republika je možda slavila trijumf nad Nemačkom u Versaju 1919. godine, u palati Kralja Sunca, ali to nije moglo da prikrije činjenicu da je Prvi svetski rat potvrdio kraj francuskih pretenzija da postane sila svetskog ranga. Za manje nacionalne države nastale tokom prethodnog veka, ratno iskustvo bilo je još traumatičnije. Između 1914. i 1919. godine, Belgija, Bugarska, Rumunija,

---

⁵ G. L. Weinberg (ed.), *Hitler's Second Book* (New York, 2006).

⁶ Videti radove sakupljene na <http://www.marxists.org/archive/trotsky/works/>.

⁷ Glavna preokupacija u C. Schmitt, *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923–1939* (Berlin, 1940).

Mađarska i Srbija suočavale su se sa nacionalnim istrebljenjem, u zavisnosti od toga kako je ratna sreća menjala strane. Kajzer je 1900. godine drsko potraživao mesto na svetskoj pozornici. Dvadeset godina kasnije, Nemačkoj su preostale samo čarke s Poljskom oko granice u Šleziji, spor pod nadzorom jednog japanskog aristokrate. Umesto da bude subjekat, Nemačka je postala objekat kojim se bavi *Weltpolitik*. Italija se pridružila ratu na pobjedničkoj strani, samo što je, bez obzira na svečana obećanja svojih saveznika, mir učvrstio njen status države drugorazrednog značaja. Ako je postojao evropski pobjednik, to je bila Britanija, te otud Čerčilova prilično vedra procena. Međutim, Britanija prevlast nije stekla kao evropska sila, već kao glava jedne globalne imperije. Za savremenike, osećaj da je Britanska imperija relativno lošije prošla kroz rat samo je potvrda zaključka da je doba evropske moći stiglo do svog kraja. U jednom dobu svetske moći, položaj Evrope u političkom, vojnom i ekonomskom smislu nepovratno je provincijalizovan.⁸

Jedina država koja je izašla očigledno neozleđena i znatno moćnija iz rata, bile su Sjedinjene Države. Odista, njihova nadmoć bila je tolika da se činilo kao da se ponovo aktualizuje pitanje koje je iz istorije Evrope proterano u XVII veku. Jesu li Sjedinjene Države bile takva univerzalna, svetska imperija, kakvu su katolički Habzburzi nekada pretili da uspostave? To pitanje će se provlačiti kroz potonji vek.⁹ Do sredine dvadesetih godina XX veka, Trockom se činilo da se „balkanizovana Evropa“ našla „u istom položaju u odnosu na Sjedinjene Države“ kakav su nekada, u predratnom periodu, zauzimale zemlje jugoistočne Evrope u odnosu na Pariz i London.¹⁰ One su imale spoljašnje znakove suverenosti, ali ne i njenu supstancu. Ukoliko političke vođe Evrope ne budu mogle da prodrmaju svoje narode iz uobičajene „političke nesmotrenosti“, upozorio je Hitler 1928. godine, „preteća globalna hegemonija severnoameričkog kontinenta“ će ih sve svesti na status Švajcarske ili Holandije.¹¹ Sa svog visokog mesta u Vajtholu, Čerčil je osjetio snagu ove konstatacije ne kao

---

⁸ Taj izraz je popularizovao D. Chakrabarty, *Provincializing Europe* (Princeton, NJ, 2000), koji ga je pozajmio od H.-G. Gadamer, najverovatnije iz ‘Karl-Jaspers-Preis Laudatio für Jeanne Hersch’, *Heidelberger Jahrbücher* 37 (1993), 151–158. Sam Gadamer takav utisak locira u svoje rano detinjstvo iz vremena posle Prvog svetskog rata.

⁹ Dve veoma nadahnute reakcije su M. Hardt and A. Negri, *Empire* (Cambridge, MA, 2001), i C. S. Maier, *Among Empires: American Ascendancy and Its Predecessors* (Cambridge, MA, 2006).

¹⁰ L. Trotsky, ‘Is the Slogan “The United States of Europe” a Timely One?’ http://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-2/25_b.htm.

¹¹ A. Hitler, ‘Zweites Buch’ (neobjavljeno), 127–128.

spekulativnu istorijsku viziju, već kao praktičnu stvarnost moći. Kao što ćemo videti, britanske vlade u dvadesetim godinama XX veka stalno su se suočavale sa bolnom činjenicom da su Sjedinjene Države bile sila različita od svake druge. Pojavile su se, prilično iznenadno, kao nova vrsta „superdržave“, stavljajući veto na finansijske i bezbednosne interese ostalih velikih država u svetu.

Kartografisanje nastanka tog novog rasporeda snaga, centralni je cilj ove knjige. Da bi se to postiglo, neophodno je uložiti poseban napor jer je način na koji se američka moć manifestovala specifičan. Na početku XX veka, američki čelnici nisu bili posvećeni tome da se učvrste kao vojna sila, osim na glavnim okeanskim putevima. Njihova prevaga se često ispoljavala indirektno i u formi latentne, potencijalne sile, a ne kroz neposredno, očigledno prisustvo. Ali je ona svejedno bila stvarna. Centralna preokupacija ove knjige biće praćenje puteva kojima je svet došao do pomirenja sa novom, centralnom pozicijom Amerike, kroz borbu za oblikovanje novog poretka. Ta borba se uvek odvijala u više ravni – bila je ekonomska, vojna i politička. Bila je takva da je započela u toku samog rata, a protekla se i posle njega, u dvadesete godine XX veka. Dovedi ovu istoriju u red bitno je zato što moramo razumeti poreklo *pax americana* koji još i danas definiše naš svet. Takođe je veoma bitno i zarad razumevanja ogromnog drugog spazma „drugog Tridesetogodišnjeg rata“, na koji će se Čerčil osvrnuti iz 1945. godine.¹² Spektakularna eskalacija nasilja oslobođenog tridesetih i četrdesetih godina XX veka, bila je svedočanstvo o vrsti sile protiv koje su buntovnici, kako su verovali, ustali. Upravo je naziranje tog potencijala, te buduće dominacije američke kapitalističke demokratije, bilo zajednički činilac koji je nagnao Hitlera, Staljina, italijanske fašiste i njihove japanske istomišljenike na tako radikalnu akciju. Njihovi neprijatelji često su bili nevidljivi i nedodirljivi. Njima su pripisivali konspirativne namere koje su obujmle svet zloćudnom mrežom uticaja. Mnogo toga bilo je očigledno suludo. Ali da bismo razumeli način na koji su ultrabrutalna politička ubeđenja iz međuratnog perioda prošla kroz inkubaciju za vreme Prvog svetskog rata i posledica koje je za sobom ostavio, moramo ozbiljno da shvatimo ovu dijalektiku reda i buntovništva. Pokrete, kao što su fašizam i sovjetski komunizam, razumemo veoma parcijalno ako ih normalizujemo kao poznate izraze rasističkog, imperijalističkog glavnog toka savremene evropske istorije,

---

¹² Ovde je sličan odnos kao prema teorijama rata „tranzicije moći“ i „pregovaranja“ koje su razvili politikolozi, na primer A. F. K. Organski and J. Kugler, *The War Ledger* (Chicago, IL, 1980).

ili ako priču o njima pričamo unazad od mučnog momenta iz 1940–1942. godine kada su pobjednički harali Evropom i Azijom i kada je izgledalo da budućnost pripada njima. Kakve god da su utešne, pripitomljene fantazije njihovi sledbenici možda na njih projektovali, čelnici fašističke Italije, nacionalsocijalističke Nemačke, imperijalističkog Japana i Sovjetskog Saveza sebe su videli kao radikalne buntovnike protiv jednog tlačiteljskog i moćnog svetskog poretka. Pored sveg svog razmetanja iz tridesetih godina XX veka, oni su zapadne sile videli ne kao slabe, nego kao lenje i licemerne. Iza fasade moralnosti i neosnovanog optimizma, zapadne sile su krile ogromnu snagu koja je skršila imperijalnu Nemačku i pretila da ustoliči trajni *status quo*. Osujetiti takvo tiransko viđenje završetka jedne istorije, zahtevaće neviđeni napor. Pratiće ga užasan rizik.¹³ Bila je to zastrašujuća lekcija koju su buntovnici izvukli iz priče o svetskoj politici između 1916. i 1931. godine, priče ispričane u ovoj knjizi.

I

Na kojim je osnovnim elementima počivao taj novi poredak, koji je delovao toliko despotski svojim potencijalnim neprijateljima? Opšte je mišljenje da je novi poredak imao tri osnovna aspekta – moralni autoritet, podržan vojnom silom i ekonomskom nadmoći.

Veliki rat je, možda, po viđenju mnogih učesnika, počeo kao sudar imperija, klasičan rat velikih moćnika, ali se završio s daleko većim moralnim i političkim nabojem – jednom krstaškom pobedom za koaliciju koja je sebe proglasila nosiocem novog svetskog poretka.¹⁴ S jednim američkim predsednikom na čelu, „rat za završetak svih ratova“ vođen je i dobijen da podrži vladavinu međunarodnog prava i da potisne autokratiju i militarizam. Kao što je primetio jedan japanski posmatrač: „Nemačka kapitulacija uzdrmla je militarizam i birokratizam iz korena. Kao prirodna posledica, politika zasnovana na narodu, koja je odraz volje naroda, drugim rečima,

---

¹³ Među teorijama rata „tranzicije moći“, faktor prihvatanja rizika ističu W. Kim and J. D. Morrow, ‘When Do Power Shifts Lead to War?’, *American Journal of Political Science* 36, no. 4 (November 1992), 896–922.

¹⁴ O političkim ulozima koji su u igri još na početku rata videti H. Strachan, *The First World War* (London, 2003).

demokratija (*minponshugi*), osvojila je, kao u kakvom utrivanju ka raju, misao celog sveta.¹⁵ Slika koju je Čerčil odabrao da opiše taj novi svetski poredak otkrivala je mnogo – „blizanačke piramide mira koje se uzdižu čvrste i nepokolebljive“. Piramide nisu ništa drugo do masivni spomenici spoju duhovne i materijalne moći. Čerčilu su one obezbedile upečatljivu analogiju sa grandioznim načinom na koji su savremenici poimali svoj projekat civilizovanja međunarodne sile. Trocki je na sebi svojstven način postavio scenu koja je bila znatno manje uzbudljiva. Ako je bilo tačno da se unutrašnja politika i međunarodni odnosi više neće razdvajati, što se njega tiče, i jedno i drugo se moglo svesti na samo jednu logiku. „Kompletan politički život“, čak i u državama kao što su Francuska, Italija i Nemačka, sve do „smenjivanja partija i vlada, determinisaće, kad se sve uzme u obzir, volja američkog kapitalizma...“.¹⁶ Svojim uobičajenim zajedljivim humorom, Trocki nije evocirao veličanstvenu dostojanstvenost piramida, nego haotični spektakl čikaških klanica, provincijskih senatora i proizvođača kondenzovanog mleka, koji čitaju bukvicu premijeru Francuske, britanskom ministru inostranih poslova ili italijanskom diktatoru, o vrlinama razoružanja i svetskog mira. Oni su bili neotesani glasnici američke ambicije prema „svetskoj hegemoniji“, sa njenim internacionalističkim etosom mira, progressa i profita.¹⁷

Međutim, koliko god bila neskladna po formi, ta moralizacija i politizacija međunarodnih odnosa predstavljala je kockanje sa visokim ulozima. Još od verskih ratova u XVII veku, konvencionalno shvatanje međunarodne politike i međunarodnog prava podiglo je barijeru između spoljne i unutrašnje politike. Konvencionalna moralna načela i domaća shvatanja prava nisu imali šta da traže u svetu diplomatije i ratovanja velikih sila. Probijanjem te barijere, arhitekti nove „organizacije sveta“ prilično su se svesno igrali revolucionarnih igara. Zapravo, od 1917. godine revolucionarni naum postajao je sve eksplicitniji. Promena režima postala je preduslov za pregovore o primirju. Versaj je pripisao Kajzeru krivicu za rat i inkriminisao ga. Vudro Vilson i Antanta su izrekli smrtnu presudu Osmanskoj i Habzburškoj imperiji. Do kraja dvadesetih godina XX veka, kao što ćemo videti, „agresivni“ rat je stavljen van zakona. Ali koliko god

---

¹⁵ F. R. Dickinson, *World War I and the Triumph of a New Japan, 1919–1930*. (Cambridge, 2013), 87.

¹⁶ L. Trotsky, ‘Perspectives of World Development’, <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/07/world.htm>.

¹⁷ L. Trotsky, ‘Disarmament and the United States of Europe’, 4 October 1929, <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1929/10/disarm.htm>.

privlačne ove liberalne spoznaje bile, u njima se skrivaju fundamentalna pitanja. Kojim pravom su pobjedničke sile ustanovljavale zakon na takav način? Da li moć stvara pravo? Šta su u zalag ostavljale istoriji da bi ih ona podržala? Da li su takva potraživanja mogla da čine jednu trajnu osnovu nekog međunarodnog poretka? Strašno je razmišljati o mogućem ratu, ali, da li proglašavanje trajnog mira podrazumeva duboko konzervativnu posvećenost održavanju postojećeg stanja stvari, kakav god bio njegov legitimitet? Čerčil je mogao da priušti plahovit govor. Njegova nacija je dugo bila jedan od najuspešnijih preduzetnika u međunarodnom moralu i pravu. Ali šta ako se, kao što je to formulisao jedan nemački istoričar dvadesetih godina XX veka, neki nađu među obespravljenima, među onima nižeg roda u novom poretku, kao „felasi“* među piramidama mira?¹⁸

Za istinske konzervativce jedini zadovoljavajući odgovor bio je vratiti sat unazad. Oni su zahtevali da se liberalni voz moralističke internacionalne organizacije okrene i međunarodni odnosi vrte na idealizovanu viziju iz doba *ius publicum europaeum*, u kome je porodica evropskih suverena živela rame uz rame u nekritičnoj i nehijerarhijskoj anarhiji.¹⁹ No, tu se nije radilo samo o idealizovanju istorije sa malo osnova u međunarodnoj političkoj stvarnosti XVIII i XIX veka. Radilo se o neobaziranju na snagu poruke koju je Betman Holveg poslao Rajhstagu u proleće 1916. godine. Posle ovog rata, nema nazad.²⁰ Stvarne alternative bile su sumornije. Prva je bila jedna nova vrsta konformizma. Druga je bila pobuna, ovaploćena neposredno posle rata u liku Benita Musolinija. U Milanu, marta 1919. godine, on je pokrenuo fašističku partiju i proglasio pojavu novog poretka za „ozbiljnu 'podvalu' bogatih“, misleći pritom na Britaniju, Francusku i Ameriku, „usmerenu protiv proleterskih naroda“, misleći pritom na Italiju, „da bi zauvek učvrstili uslove postojeće ravnoteže u svetu...“.²¹ Umesto povratka na imaginarni *ancien régime*, on je očekivao dalju eskalaciju. Ovakva politizacija međunarodnih odnosa dozvolila je da svoju ružnu glavu podignu nepomirljivi sukobi vrednosti one vrste zbog kojih su verski

* Felasi – zemljoradnici, seljaci koji žive od poljoprivrede u Egiptu. – *Prim. prev.*

¹⁸ F. Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'État and its Place in Modern History*, trans. Douglas Scott (New Haven, CT, 1957), 432.

¹⁹ C. Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum* (New York, 2006).

²⁰ Za opširnu istorijski tačnu priču videti P. W. Schroeder, *The Transformation of European Politics, 1763–1848*. (Oxford, 1994).

²¹ S. Falasca-Zamponi, *Fascist Spectacle: The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy* (Berkeley, CA, 1997), 163.

ratovi iz XVII veka ili revolucionarne borbe na kraju XVIII veka bili tako smrtonosno brutalni. S obzirom na užase Prvog svetskog rata, mora da postoji ili večni mir, ili rat radikalniji od prethodnog.

Premda je opasnost od takve konfrontacije bila očigledno realna, ozbiljnost rizika nije zavisila samo od uzburkih strasti i suprotstavljenih ideologija. Na koncu, rizici u vezi s nastojanjima na stvaranju i održavanju novog međunarodnog poretka zavisili su od verodostojnosti moralnog poretka koji će se nametnuti, verovatnoće da on nađe na opšte prihvatanje na osnovu sopstvenih kvaliteta, i sile mobilisane za njegovu podršku. Posle 1945. godine, u vreme globalne hladnoratovske konfrontacije Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza, svet će imati priliku da vidi logiku konfrontacije dovedenu do krajnosti. Dve globalne koalicije, samouvereno obznanjujući antagonističke ideologije, svaka naoružana ogromnim arsenalom nuklearnog naoružanja, pretile su čovečanstvu uzajamno zajamčenim uništenjem.* Mnogo je istoričara koji u 1918/19. godini žele da vide preteču hladnog rata, sa sučeljenim Vilsonom i Lenjinom. Iako je takva analogija možda primamljiva, ona je varljiva, utoliko što 1919. godine nije bilo ničeg sličnog simetriji koja je preovladavala 1945.²² Do novembra 1918. godine, ne samo da je Nemačka bila na kolenima, već takođe i Rusija. Ravnoteža u svetskoj politici 1919. godine podsećala je daleko više na unipolarni trenutak iz 1989. godine, nego na podeljeni svet iz 1945. Iako se ideja o preuređenju sveta oko samo jednog bloka moći i zajedničkog skupa liberalnih, „zapadnih“ vrednosti, činila kao radikalno istorijsko polazište, upravo je ona doprinela tako dramatičnom ishodu Prvog svetskog rata.

Gorčina poraza za sile Osovine 1918. godine bila je tim veća zato što je tokom Prvog svetskog rata, kao što ćemo videti, više puta izgledalo da vojna inicijativa menja strane tamo-amo. Izuzetnim štapskim radom, Kajzerovi generali su bili u više navrata u stanju da uspostave lokalnu nadmoć i zaprete preokretom: godine 1915. u Poljskoj, kod Verdona 1916, na Italijanskom frontu u jesen 1917, na Zapadnom frontu u kasno proleće 1918. Ali te drame s bojnog polja ne treba da nas skrenu s osnovne logike ovog rata. Sile Osovine su samo protiv Rusije zaista bile nadmoćne. Na Zapadnom frontu, od 1914. do leta 1918, rezultat je bio jalov. No, jedan centralni faktor pomaže da se to objasni, a tiče se raspodele vojnog materijala. Od leta 1916. godine, kada je britanska vojska uvela ogromnu transatlantsku

---

* *Mutual(ly) assured destruction – MAD. – Prim. prev.*

²² A. J. Mayer, *Wilson vs Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917– 1918.* (New York, 1964); N. Gordon Levin, *Woodrow Wilson and World Politics* (Oxford, 1968).

liniju snabdevanja kao podršku evropskom bojištu, bilo je samo pitanje vremena kada će se neka lokalna nadmoć koju su uspostavile sile Osovine, preokrenuti u svoju suprotnost. Istrošile su se u jednoj iscrpljujućoj borbi. Mada se tanka kora njihovog otpora držala čak i u poslednjim danima novembra 1918, potonji kolaps bio je gotovo sveopšti. Kad su se velike sile okupile u Versaju, na do tada neviđenom globalnom skupu, Nemačka i njeni saveznici oboreni su na pleća. U mesecima koji su usledili, njihove nekada ponosne armije su rasformirane. Francuska i njeni saveznici u Centralnoj i Istočnoj Evropi postali su gospodari evropske scene. Ali to, a Francuzi su zapravo bili svesni toga, je bio tek početak. Na proslavi treće godišnjice primirja, u novembru 1921. godine, ekskluzivni klub čelnika okupio se prvi put u Vašingtonu da bi prihvatio globalno uređenje koje je definisala Amerika u sasvim jasnim terminima, za koje nije bilo presedana. Na Vašingtonskoj pomorskoj konferenciji, snaga se merila u valuti bojnih brodova, koja je deljena, kao što je Trocki podrugljivo sročio, u „sledovanjima“.²³ Neće biti nikakvih versajskih dvosmislenosti, niti skrivenih značenja iz Povelje Društva naroda. Sledovanja geostrategijske moći bila su određena u proporciji 10:10:6:3:3. Na čelu su stajale Britanija i Sjedinjene Države, kojima je dodeljen jednak status jedinih istinski globalnih sila sa mornaričkim prisustvom na svim otvorenim morima. Japanu je dodeljeno treće mesto, kao sili ograničenoj na jedan okean, Pacifik. Francuska i Italija degradirane su na priobalje Atlantika i Mediterana. Osim ovih pet država, druge nisu uračunate. Nemačka i Rusija nisu čak ni uzete u obzir kao učesnice konferencije. Izgledalo je da je ishod Prvog svetskog rata ovakav: jedan sveobuhvatan globalni poredak u kome se strateška moć čuvala strože nego danas nuklearno oružje. Trocki je primetio da je to bio obrt u međunarodnim odnosima ravan onome kad bi Kopernik ponovo napisao srednjovekovnu kosmologiju.²⁴

Vašingtonska pomorska konferencija bila je moćno ispoljavanje sile koja će jamčiti novi međunarodni poredak, ali već 1921. godine bilo je i onih koji su se pitali da li su velike „kule od čelika“ iz ere bojnih brodova odista oružje budućnosti. Takve rasprave, međutim, bile su bespredmetne. Kakva god bila njihova vojna upotrebljivost, bojni brodovi predstavljali su najskuplji i tehnološki najprefinjeniji instrument globalne moći. Samo su najbogatije zemlje mogle da priušte sebi posedovanje i održavanje

²³ L. Trotsky, 'Perspectives on World Development', <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/07/world.htm>.

²⁴ L. Trotsky, 'Europe and America', February 1924, <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1926/02/europe.htm>.

ratne flote. Amerika čak nije ni izgradila punu kvotu brodova koja joj je pripadala. Bilo joj je dovoljno to što su svi znali da je ona to u stanju. Ekonomija je bila prevashodno sredstvo američke moći, vojna sila je bila nusproizvod. Trocki ne samo da je prepoznao, nego je želeo da to i kvantifikuje. U vreme jake međunarodne konkurencije, tipična preokupacija bila je mračna umetnost uporednih ekonomskih merenja. Trocki je 1872. godine smatrao da je postojala približna ujednačenost između nacionalnih bogatstava Sjedinjenih Država, Britanije, Nemačke i Francuske, od kojih je svaka imala između 30 i 40 milijardi dolara. Pedeset godina kasnije, disparitet je postao očigledno ogroman. Posleratna Nemačka bila je osiromašena, siromašnija, smatrao je Trocki, nego što je bila 1872. godine. Nasuprot tome, „Francuska je približno dvaput bogatija (68 milijardi); isto tako Engleska (89 milijardi); ali je bogatstvo SAD procenjeno na 320 milijardi dolara“.²⁵ Ovi iznosi su bili stvar spekulacije. Ali niko nije osporavao to da je u vreme Vašingtonske pomorske konferencije u novembru 1921, britanska vlada dugovala američkim poreskim obveznicima 4,5 milijardi dolara, dok je Francuska dugovala Americi 3,5 milijardi, a Italija joj je dugovala 1,8 milijardi dolara. Platni bilans Japana se ozbiljno pogoršavao i on je nestrpljivo tražio podršku od „Dž. P. Morgana“. U isto vreme, 10 miliona stanovnika Sovjetskog Saveza održavalo se u životu zahvaljujući američkoj humanitarnoj pomoći gladnima. Nijedna sila nikada nije ispoljavala takvu globalnu ekonomsku dominaciju.

Ako se okrenemo savremenoj statistici da bismo predstavili razvoj svetske privrede od XIX veka pa nadalje, jasno su uočljive dve niti iste priče (slika 1).²⁶ Od početka XIX veka Britanska imperija bila je najveća privredna celina u svetu. Negde u 1916, godini Verdena i Some, Sjedinjene Američke Države nadmašile su nivo proizvodnje celokupne Britanske imperije. Od tada pa do početka XXI veka, američka ekonomska moć odlučujući je činilac koji oblikuje svetski poredak.

Uvek je bilo primamljivo, posebno britanskim autorima, da istoriju XIX i XX veka objašnjavaju kao sukcesiju u kojoj su Sjedinjene Države nasledile plašt britanske hegemonije.²⁷ To je laskavo po Britaniju, ali navodi na pogrešan trag jer sugeriše kontinuitet u problemima globalnog poretka i u sredstvima za njihovo rešavanje. Problemi svetskog poretka

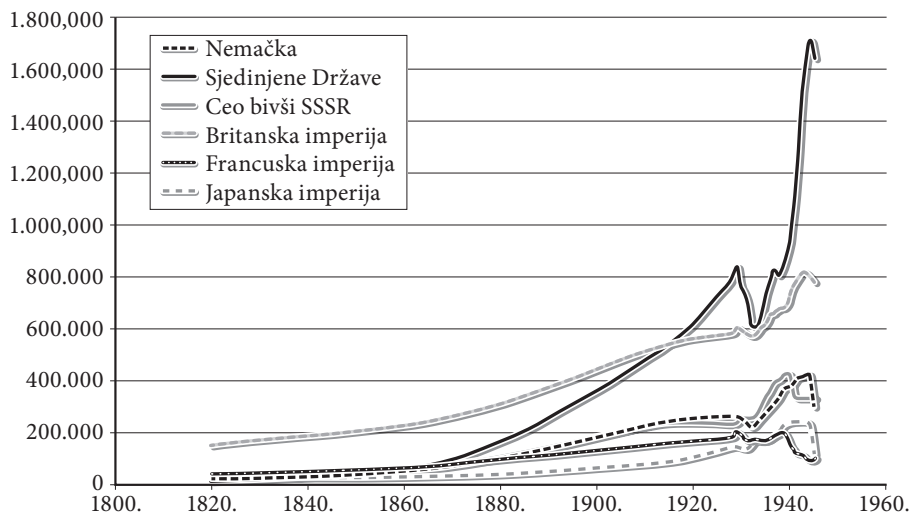
---

²⁵ Isto.

²⁶ Videti, na primer, podatke koje je za OECD prikupio i obradio Angus Maddison, <http://www.theworlddeconomy.org/>.

²⁷ Savremeni klasik je P. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (London, 1987).

Slika 1. BDP imperija
(prilagođeno prema paritetu kupovne moći dolara 1990. godine)

postavljeni Prvim svetskim ratom bili su drugačiji od onih sa kojima su se ranije susreli – Britanci, Amerikanci ili bilo ko drugi. Ali, ako pogledamo drugu stranu medalje, američka ekonomska moć imala je drugačiji kvantitet i kvalitet od svake kojom su Britanci ikada raspolagali.

Britanska ekonomska premoć događala se u okvirima „svetskog sistema“ koji je stvorila njena imperija, koja se protezala od Kariba do Pacifika i širila se putem slobodne trgovine, migracija i izvoza kapitala preko ogromnog „neformalnog“ prostora.²⁸ Britanska imperija formirala je matricu za razvoj svih drugih privreda od kojih je bila sačinjena progresivna granica globalizacije krajem XIX veka. Suočeni sa usponom velikih nacionalnih konkurenata, neki imperijalni znalci, zastupnici „slavnije Britanije“, počeli su da se zalažu da se taj heterogeni konglomerat iskuje u jedinstven, samodovoljan ekonomski blok.²⁹ Ali zahvaljujući britanskoj ušančenosti u kulturu slobodne trgovine, imperijalne preferencijalne carine usvojene su tek usred katastrofalne Velike depresije. Sjedinjene Države bile su sve ono za čim su čeznuli zagovornici imperijalne povlašćenosti, dok Britanska imperija to nije bila. Sjedinjene Države su počele kao heterogeni

²⁸ J. Darwin, *Empire Project: The Rise and Fall of the British World-System, 1830–1970*. (Cambridge, 2009).

²⁹ D. Bell, *The Idea of Greater Britain* (Princeton, NJ, 2009).

zbir kolonijalnih naselja, koji se početkom XIX veka razvio u prostranu i visokointegrisanu imperiju. Za razliku od Britanske imperije, američka republika je nastojala da svoje nove teritorije na zapadu i jugu u potpunosti uključi u svoj federalni poredak. S obzirom na rascep u prvobitnom osnivačkom poretku iz XVIII veka između slobodarskog radničkog severa i robovlasničkog juga, taj integrativni projekat bio je opterećen rizicima. Godine 1861, još ni pun vek od rođenja, američko društvo u ubrzanom razvoju poljuljao je užasan građanski rat. Četiri godine kasnije, Unija je sačuvana ali po cenu ništa manje užasnu, proporcionalno govoreći, od one koju su platili glavni suparnici u Prvom svetskom ratu. Samo nešto više od pedeset godina kasnije, 1914. godine, američka politička elita sastojala se od ljudi čije je detinjstvo bilo duboko obeleženo tim krvoprolićem. Kakvi su bili ulozu u mirovnoj politici Bele kuće Vudroa Vilsona, moguće je razumeti jedino ako prihvatimo da je dvadesetosmi predsednik Sjedinjenih Država vodio prvi kabinet sa južnjačkim demokratama na čelu zemlje još od vremena secesije. Oni su svoj uspon videli kao potvrdu bele Amerike o pomirenju i ponovnom uspostavljanju američke nacionalne države.³⁰ Amerika je samu sebe iskovala u nešto do tada neviđeno, ali je to skupo platila. Ona više nije bila imperija u ekspanziji koja guta sve pred sobom i kreće se na Zapad. Ali nije bila ni neoklasični ideal „grada na brdu“ Tomasa Džefersona. Bila je nešto što je klasična politička teorija smatrala nemogućim. Bila je konsolidovana federalna republika kontinentalnih razmera, ogromna nacionalna država. Između 1865. i 1914, profitirajući od tržišta, transporta i komunikacijskih mreža britanskog svetskog sistema, američka nacionalna privreda rasla je brže nego što je ijedna privreda ikada rasla. Zauzimajući dominantan položaj na obalama dva najveća okeana, polagala je jedinstveno pravo i imala jedinstvenu sposobnost da izvrši globalni uticaj. Opisati Sjedinjene Države kao naslednicu britanskog hegemonističkog plašta, isto je što i usvojiti stanovište onih koji su 1908. godine insistirali na tome da *model T* Henrija Forda nazovu „kočijom bez konja“. Ta etiketa nije bila toliko pogrešna, koliko besmisleno anahrona. To nije bila sukcesija. To je bila promena paradigme, koja se podudarila sa usvajanjem jedne potpuno različite vizije svetskog poretka od strane Sjedinjenih Država.

Ova knjiga će imati mnogo da kaže o Vudrou Vilsonu i onima posle njega. Ali je najelementarniju poentu lako izneti. Budući da se formirala kao nacionalna država globalnog dometa, kroz proces ekspanzije koji je

---

³⁰ E. J. Eisenach, *The Lost Promise of Progressivism* (Lawrence, KS, 1994), 48–52.

bio agresivan i kontinentalnih razmera, a budući da je izbegla konflikt s drugim velikim silama, Amerika je drugačije gledala na strategiju nego stare moćne države kao što su Britanija i Francuska, ali i novopridošli takmaci – Nemačka, Japan i Italija. Čim se pojavila na svetskoj pozornici na kraju XIX veka, Amerika je brzo shvatila da njen interes leži u okončanju intenzivnog međunarodnog rivalstva, koje je od sedamdesetih godina XIX veka definisalo jedno novo doba globalnog imperijalizma. Istina, 1898. godine u špansko-američkom ratu, američka politička elita oduševljavala se sopstvenim jurišem u prekomorsku ekspanziju. Ali, suočen na Filipinima sa stvarnošću imperijalne vladavine, entuzijazam je uskoro usahnuo i učvrstila se fundamentalnija strateška logika. Amerika nije mogla da ostane isključena iz sveta XX veka. Pritisak za stvaranje velike ratne mornarice bio je glavna osovina američke vojne strategije sve do pojave strateške vazdušne moći. Amerika će se starati da njeni susedi u Karibima i Centralnoj Americi budu „pristojni“ i da se poštuje Monroova doktrina, zabrana intervencije spolja na zapadnoj hemisferi. Ne sme se dozvoliti pristup drugim silama. Amerika je gomilala baze i osmatračke stanice radi projektovanja moći. Ali je svakako mogla bez papazjanije od raznorodnih, problematičnih kolonijalnih poseda. U toj jednostavnoj, ali esencijalnoj tački, nalazila se fundamentalna razlika između kontinentalnih Sjedinjenih Država i takozvanog liberalnog imperijalizma Velike Britanije.³¹

Prava logika američke moći artikulisana je između 1899. i 1902. godine, u tri „Napomene“ u kojima je državni sekretar Džon Hej prvi skicirao takozvanu politiku „otvorenih vrata“. Kao osnova za novi međunarodni poredak, te „Napomene“ su predlagale jedno varljivo jednostavno, ali dalekosežno načelo: jednakost pristupa za dobra i kapital.³² Važno je da bude jasno šta to načelo nije bilo. Otvorena vrata nisu bila poziv na slobodnu trgovinu. Među velikim privredama, Sjedinjene Države su bile najviše protekcionističke. I Sjedinjene Države nisu pozdravljale konkurenciju radi konkurencije. Bile su uverene da će, kad se jednom vrata otvore, američki izvoznici i bankari zbrisati sve svoje rivale. Na dugi rok, otvorena vrata bi tako podrila ekskluzivne imperijalne domene Evropljana. Ali SAD nisu imale interesa da destabilizuju imperijalnu rasnu hijerarhiju ili globalnu razgraničenost po boji kože. Trgovina i investicije zahtevale su red, ne

³¹ Razlika je namerno zamagljena širokim shvatanjem „neformalne imperije“ koje su uveli John Gallagher and Ronald Robinson, 'The Imperialism of Free Trade', *The Economic History Review*, second series, VI, no. 1 (1953), 1–15.

³² W. A. Williams, *The Tragedy of American Diplomacy* (New York, 1959).

revoluciju. Međutim, američka strategija *jeste* bila naglašeno usmerena ka gušenju imperijalizma, ne kao produktivne kolonijalne ekspanzije, niti kao rasne prevlasti belih nad obojenim ljudima, već shvaćenog u smislu „sebičnog“ i agresivnog rivalstva između Francuske, Britanije, Nemačke, Italije, Rusije i Japana, koje je pretilo da jedan svet podeli na segmentirane interesne sfere.

Rat će napraviti globalnu zvezdu od predsednika Vudroa Vilsona, koji je pozdravljen kao veliki prorok što krči put liberalnom internacionalizmu. Ali osnovni elementi njegovog programa su predvidljivi proizvođači logike otvorenih vrata američke sile. Vilson je želeo međunarodnu arbitražu, slobodna mora i uklanjanje diskriminacije u trgovinskoj politici. On je želeo da Društvo naroda stavi tačku na interimperijalno rivalstvo. Bio je to jedan antimilitaristički, postimperijalistički program za zemlju ubeđenu da će joj nadohvat ruke biti globalni uticaj, koji će sprovesti posredstvom meke sile – ekonomije i ideologije.³³ Ono što se ne čini dovoljno, međutim, jeste koliko je daleko Vilson bio voljan da gura taj program američke hegemonije protiv svih nijansi evropskog i japanskog imperijalizma. Kao što će ova knjiga pokazati u uvodnim poglavljima, dok je Vilson izvodio Ameriku u prvi plan svetske politike 1916. godine, njegova misija nije bila da osigura pobjedu „prave“ strane u Prvom svetskom ratu, već da nijedna strana ne pobedi. Odbijao je svako otvoreno povezivanje sa Antantom i činio sve što je mogao da spreči eskalaciju rata koju su London i Pariz tražili i za koju su se nadali da će privući Ameriku na njihovu stranu. Samo mir bez pobjede, cilj koji je on najavio u dotad nečuvenom govoru u Senatu januara 1917, mogao je osigurati da se Sjedinjene Države pojave kao istinski, neosporni arbitar u svetskim odnosima. Ova knjiga će objasniti da će, uprkos fijasku te politike već u proleće 1917. godine, uprkos američkom neradom angažovanju u Prvom svetskom ratu, ovo ostati osnovni cilj Vilsona i njegovih naslednika sve do tridesetih godina XX veka. I tu se nalazi ključ koji sadrži odgovor na pitanje koje sledi. Ako su Sjedinjene Države bile naklonjene uspostavljanju jednog sveta otvorenih vrata i raspolagale zavidnim resursima da postignu taj cilj, zašto su stvari otišle tako naopako?

---

³³ Samosvesnost koju je lepo opisao V. de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance Through Twentieth-Century Europe* (Cambridge, MA, 2005).